

PROFESÖR İBRAHİM FAZIL PELİN ÜZERİNDEKİ FİKRİ TESİRLERE DAİR

Prof. Z. F. Fındıkoğlu

— I. —

Mevzuun Belirtilişi

Bundan sekiz sene evvel, 1937 de, iktisadî ilimlerin tedrisi için kurulan İktisat Fakültesinin tesisine kadar İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde İktisat ve Maliye tedris eden, İktisat Fakültesinin tesisinden sonra da bu vazifesini kısmen ifada devam eyliyen merhum Prof. Fazıl için «Hukuk Fakültesi Mecmuası» nın hususî nüshasına iştirak teklifini memnuniyetle karşıladığımı peşinden söylemek isterim. Ötedenberi «İkdam» gazetesinde ve «Hayat» mecmuasındaki iktisadî musahabelerini takip ettiğim (1), 1935 de Mülkiyedeki hocalığım esnasında da kendisini tanıdığım, nihayet İktisat Fakültesinde beraber çalıştığım iktisat profesörü arkadaşımız için bir sosyoloji mensubu nasıl bir mevzu seçebilirdi? İlk aklıma gelen şu oldu: —İçtimai ilimlerden biri olan iktisat ilmine mensup bir meslekdaşın umumî sosyoloji usûliyatı ile alâkasının derecesini tâyin.» Bir taraftan da bizdeki içtimaiyat tarihçesini aydınlatacak olan böyle bir mevzua girişmek için her şeyden evvel etraflı bir biyografi ile tam bir bibliyografinin elde hazır bulunması lâzımdı. Gerçi 1926 da memleketimize gelen meşhur Fransız içtimaiyatçısı Biuglé'nin iktisadî sosyolojiyi alâkalandıran üç mühim konferansının İ. Fazıl tarafından hem konferans günlerinde tercüme, hem de bu tercümelerinin «Hukuk Fakültesi Mecmuası» nda neşredildiğini biliyor, keza «İktisat» isimli iki ciltlik eserinin muhtelif yerlerinde çeşitli sosyoloji doktrin-

(1) Vaktiyle 1926-1927 de Ankara Lisesi içtimaiyat muallimliğinde bulunduğum sıralarda aynı zamanda müdürlüğünü ifa eylediğim «Hayat» mecmuasına, müracaatımız üzerine Prof. İ. Fazıl da iştirak eylemiş idi. İlk sayı ile başlıyan makalelerinin mevzuu, o zamanın aktüel ve yerli iktisadî meseleler idi. Bk. Bankacılığımızda tekâmül, Sayı 1; Serbest mintaka, Sayı 5, 6; Paramızın kıymeti, Sayı 10.

leriyle alâkadar olduğunu, bilhassa gerek doğrudan doğruya, gerek vasıtalı olarak G. Pirou, G. Jéze, Aftalion gibi sosyolojik zihniyet ile mücehhez Fransız iktisatçılarının kaynak olarak ve yakından benimseyerek kullandığını görüyordum (2). Fakat bunların muayyen mak-sat uğrunda incelenmesi, kısa bir zamanda istenen bir yazı için im-kânsız idi. Hele merhum profesör arkadaşımızın yokladığı sosyolojik doktrin ve düşünceleri eyrli meselelerimize tatbikte ne derece mu-vaffak olduğunu belirtmek tamamiyle imkânsız değilse bile şimdilik pek güç olacaktı. Bunun içindir ki «Hukuk Fakültesi Mecmuası» nın bugün, aramızdan ayrılan eski bir uzvunu yâdetmek için neşrettiği hususi nüshada yine yukarıdaki mesele ile alâkalı küçük ve tâli bir noktaya cevap vereceğiz: — Profesör İ. Fazıl üzerinde birinci dere-cede müessir olan yerli ve yabancı tesirler nelerdir ve bu tesirlerin hududu ve nev'i neden ibarettir?

— II. —

Biyografisinden Birkaç nokta

1942 senesinin yaz tatiline doğru Üniversitece verilen bir vazifeyi ifaya çalışırken Prof. İ. Fazıl'a müracaat etmek ve hocalık hâtırala-

(2) Bk. Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1926, Sayı 9: «İçtimai meselenin Fransız cephesinden görünüşü.» Bouglé sonradan bu konferanslarını «Le socialisme français» ismi altında bir kitap haline sokmuştur. Profesörün son zamanlarda G. Pirou ile Aftalion'u da kaynakları arasına soktuğunu, bilhassa metot bahislerinde Pirou'dan çok istifade ettiğini görüyoruz. Bu son müellifin iktisada nasıl zengin bir felsefi ve sosyolojik görüş ile girdiği malumdur. İ. Fazıl'ın ölümünden sonra Pirou'nun «Umumi İktisada Giriş» eserinin talebesinden Feyzioğlu Turhan tarafından Türkçeye mal edildiğini de hususi bir memnuniyetle kaydedelim. Keza memleketimizde hayli intişar etmiş olan Durkheim sosyolojisine de yabancı kalmadığını, hattâ bu mektebin iktisadi meselelerle alâkalı mütalâalarına eserlerinde icabettikçe yer verdiğini de söyleyelim. Meselâ: «Meşhur Durkheim, (İçtimai İş bölüü) ünvanı altındaki mükemmel eserinde iş bölümünü içtimai ahlâkın esası addetmeğe kadar varmaktadır. Bu sayede insanlar yekdi-ğerinden vazgeçmeğe muktedir olmadıklarını anlamakta, fert kendisinin cemiyete ne derece bağlı olduğunu şuurlu bir surette hissetmektedir.» İ. Fazıl, bu vesile ile Durkheim'in ana eserlerinden birinin «İçtimai İşbö-lümü» nün kendisinin Hukuk Fakültesinde arkadaşlığını yaptığı Profesör Mithat Bey tarafından tercüme edildiğini de bir not halinde kaydediyor. Durkheim'in Türkçeye tercüme edilen eserleri hakkında Bk. Fındıkoğlu: Ziya Gökalp et sa sociologie, 1935, Paris. Keza Bk. İ. Fazıl: İktisat, 1927, sf. 142.

rını tesbit etmek lüzumunu duymuştum. Bu lüzum, ortaya aynı zamanda bir biyoğrafi taslağı da çıkarmıştı. Üzerindeki tesirleri göstermek için kaynaklık yapacak olan bu taslağın tarafımdan sorulmuş sualleriyle alınan cevaplarından bir kısmını buraya naklediyorum:

— Türkiyedeki tahsiliniz ve Avrupaya gidişiniz hakkında malumat verir misiniz?

— Tahsilim Mülkiyede, Mektepte alâka gösterdiğim asıl dersler Mahmut Esat Efendinin İktisat dersi ile sonradan Nail Beyin Maliye dersi idi. Nail Bey aynı zamanda iktisatçıdır da. İktisada ve maliyeye ait telifatı mühimdir. 1909 da Avrupaya talebe müsabakası açılmıştı. Ben de kazanıp gittim. Paristeki ilk tahsil plânım hukuk idi. Fakat temayüllerim beni iktisada ve maliyeye sürüklüyordu. Bir taraftan «Ecole des Hautes Etudes sociales» e, diğer taraftan «Sciences Politique» e devam ettim. Memlekete dönüşüm 1912 dedir.

— Döner dönmez nereye tâyin edildiniz?

— O zaman benim ile beraber dönenler Hasan Saka, Muzaffer, Salt Hikmet, Şefik idi. Hasan Saka, Cavit Beyin muavinliğine, ben de Mülkiyede Nail Beyin muavinliğine tâyin edildik. Balkan harbi esnasında Hukuk Fakültesinin Maliye dersi de bana verildi.

— Size en çok tesir eden iktisatçı müellifler?

— Mühim nokta. Eğer Avrupaya gitmeden evvelki tahsilim esnasındaki tesirleri soruyorsanız yalnız bir tek tesirden bahsedebilirim. O da Nail Beydir. Fakat nasıl bir tesir? Fikir ve doktrin tesiri mi? Hayır. Muavinliğini de yaptığım Nail Bey yetişmekliğim hususunda çok gayretler sarfetti. Bozulmak bilmez bir fikri takibi vardı. Sonra tedris sistemi pek ziyade pedagojik idi. Vuzuh onun için her şey idi. Vâzih olmıyan hiç bir şeyden bahsetmezdi. En karışık meseleleri basit bir hale irca etmekte çok muvaffak olurdu. Vâzih olmak istiyen herkes gibi Nail Bey de çok defalar misallere, hâdiselere müracaat ederdi. Fakat zavallı adam, misal seçmekte hürriyete sahip değildi ki!

— Nasıl?

— Nasıl olacak. Memleket iktisadiyatına ve maliyesine ait misalleri zikretmek yasak idi. Fakat o kendini tutamaz, insiyakî olarak bu misalleri arasına kaçamak kabilinden zikrederdi. İki senelik muavinliğim esnasında kendisine beş on defa Saraydan ihtar geldiğini pek iyi bilirim. O, bunlara çok sıkılırdı. Buna rağmen hususî konuş-

malarımızda beni yetiştirirken müşahhas olmak hususunu bana telkin eden kendisidir.

— Avrupada en çok hangi müellifi severek, benimsiyerek takip ettiniz?

— O sıralarda Bergson, en parlak devrini yaşıyordu. Boş zamanlarımda ona devam ettim. Keza Gide'de muntazaman devam ettiğim bir ders idi. Fakat en ziyade benimsediğim ders, o zamanki Paris Hukuk Fakültesinin genç profesörü Gaston Jèze idi. Türkiyeye döndükten sonraki tedrisat ve telifatımda bu müellifin derin izleri mevcuttur.

Bir başka yerde (3) neşrini tasarladığım bu «mülâkat» ın mevzuu aydınlatmağa yarıyacak iki noktasını tesbit ile iktifa edelim. Anlaşıyor ki İ. Fazıl, Türkiyedeki talebeliği ve muavinliği esnasında «Mülkiye» nin ve «Maliye» nin iktisat, maliye profesörlüğünü yapmış olan Nail Bey'in, Pariste talebeliği esnasında da bilhassa Gaston Jèze'in tesiri altında kalmıştır. Bizzat kendisi 1941 de neşrettiği bir yazısında bu iki tesiri şu şekilde anlatmış idi: «Avrupadan döndüğüm zaman Balkan Harbi devam ediyordu. İlkönce Mülkiyede Nail Beyin yanında muallim muavini oldum. Beni yetiştirmek hususunda Nail Beyin büyük tesiri olmuştur. Nail Beyin yüksek kıymeti, derinliğinden ziyade vuzuhta idi. Malî hâdiseleri çok basit şekillerine sokmakta büyük bir iktidarı vardı. Yanında bulunduğum iki sene zarfında onun tedrisat tarzından çok istifadeler elde ettim. Bu müşkül meseleleri tahlil ve basit şekillere irca etmek san'atını biraz da ondan öğrendim diyebilirim (4).» Keza maruz kaldığı ecnebi tesirleri hakkında da aynı kaynak bizi aydınlatıyor ve kaydettiğimiz «Mülâkat» kısmını tasdik ediyor: «Pariste Hukuk Fakültesinde Jèze ile Gide'i takip ederdim. Jèze o zamanaka kadar bilhassa iktisatçıların malî olan Finance publique ilminde bir nevi inkılâp yaparak iktisatla rabitasını muhafaza etmekle beraber malî mesaili, âmme hukukunun bilhassa âmme maliyesi ile olan rabitasını daha fazla tebarüz ettirmekte idi (5).»

Vaziyet beliriyor: Eğer İ. Fazıl'ın iktisatçılığında tesiri aranacak şahsiyetler varsa bunların içinde ön safta bulunan, gerek terbiyevi,

(3) Bizde iktisadi tefekkür tarihini aydınlatacak bir etüt içinde bu «Mülâkat» ın mufassal kısmını neşretmek tasavvurundayız.

(4) Bk. İnkılâpçı Gençlik gazetesi: 4 Temmuz 1941, Sf. 6.

(5) Bk. Kz. İnkılâpçı Gençlik Gazetesi: 4 Temmuz 1941; Sf. 6.

gerek fikri tesirleri ile dikkati çeken biri yerli, diğeri ecnebi olmak üzere iki şahsiyettir: Mustafa Nail ve Gaston Jèze. Evvelkisi tedrisi ve terbiyevi bakımdan, ikincisi doktrinal bakımdan İ. Fazıl'a tesir eylemiştir.

— III. —

Yerli te'sirin Mahiyeti

Filhakika Mülkiyede İktisat ve Maliye profesörü Mustafa Nail Bey, iktisada ve maliyeye ait eserlerinde çok vazih ve aydın bir lisan kullanıyor. Kendisi de Mülkiyeli olan Nail Bey hakkında yapılmış bir monografi mevcut olmadığı için kendisinin ne Mülkiyedeki iktisadî tedrisatta (6), ne de umumî olarak memleketimizdeki iktisadî tedrisatta mevkiini tâyin edecek vaziyette değiliz. Fakat hâtıralarına başvuru kimselerin dediğini, eserleri de tasdik ediyor. Herhalde Mülkiye kadrosu içinde Mustafa Nail Beyin, bir terakkiyi temsil ettiği iddia edilebilir. Meselâ «Bilâvasıta Tekâlif» isimli eserinde dikkate şayan bir tedris tarzı, hattâ zamanının diğeri iktisadî eserlerinde görülmeyen bir tarihçi zihniyeti yaşamaktadır. Kendi tâbiriyle «Kabilat Tanzimat Tekâlif» ile «Ba'det Tanzimat Tekâlif» i tetkik ederken (7), keza bizdeki Gedik müessesesini araştırırken (8) yerli bilgilere ve bu bilgilerin tarihî kısmına oldukça sahip olduğunu göstermektedir. Aynı zihniyetin diğeri eserlerinde de mevcut olduğunu etraflı bir etüdün tasdik edeceğini şüphesiz saymaktayız. Muavini (İ. Fazıl'ın bana verdiği «Mülâkat» ta işaret ettiği siyasî endişe, muhtemel ki, Nail Beyin daha fazla tarihçi davranmasına, aktüalite ile alâkalanmasına mâni olmuştur. Bu yüzden 1908 den evvelki ve son-

(6) İlk mülkiye programında iktisat dersinin «Ekonomi Politik» ismi altında yapıldığını görüyoruz. Yalnız bu ders müstakıl bir ders mahiyetinde olmayıp şu derslerle beraber idi: Usulü İstatistikiye, Hukuku Mîlî, Muahedatı Devleti Aliye, İdarei memaliki mütemeddine, Usulü ahkâmı ceza. Bu hususta Bk. Siyasî Bilgiler mecmuası, 1939, sayı: 105, sf. 467. Aynı menba' ilk iktisat dersinin tercüme odası hulefasından Emin Efendi tarafından verilmiş olduğunu zikrediyor. Emin Efendiden Nail Beye kadar olan otuz beş yıllık zaman içinde bu tedrisatın tekemmülünü takip etmek mümkündür. Kültür tarihimizin tedrisat safhasını takip edecek olanlar bu hususta şimdiden aramızda bulunan alâkalı şahsiyetlerden malûmat ve hatırat topluyabilirler.

(7) Bk. M. Nail: Bilavasıta Tekâlif, 1329 (1912), Fatihzade basması; sf. 17.

(8) Bk. Kz. Sf. 87-91.

raki tedrisatında Nail Beyin başka tavırlar takınmış olması, 1308 den sonra serbest surette misallerini seçmiş bulunması pek muhtemeldir. Her ne ise buradaki maksadımız İ. Fazıl'a hiç değilse pedagojik bir tesirde bulunduğunu göstermekten ibaret olduğu için bir kültür müessesesindeki bir iktisat hocasının, zamanının siyasi haleti ruhiyesiyle alâkalı tedrisatını araştırarak değiliz. İki ciltlik «İktisad» ında, «Finans İlmî» ve «Bütçe» sinde «malî hâdiseleri çok basit şekillerine irca eden» Nail Beyin tesirlerini bizzat Prof. İ. Fazıl itiraf ettikten sonra bize düşen vazife olsa olsa bu «itiraf» ın delillerini, hoca ile muavininin eserlerini karşılaştırmak suretiyle bulup göstermekten ibaret olabilir. Bizim yaptığımız karşılaştırmalardan çıkardığımız iki tesire işaret ile iktifa edeceğiz:

1 — İktisadî ve bilhassa malî hâdiselerin izahında mümkün olduğu kadar basitleştirici bir izah vetiresi kullanmak hususunda M. Nail'in İ. Fazıl üzerinde tesiri olmuştur. Garb kaynaklarından aldığı kültür ile bu tesiri mezceden iki ciltlik «İktisad» müellifi, gerçekten düşüncelerini tebliğ hususunda pek vazih görüyor.

2 — Ekonomik şeniyetin anlaşılışında tarihi usule baş vurduğu da kısmen hocası M. Nail'in telkini altında tecrübe ettiğini farzediyoruz. «Bilâvasıta Tekâlif», bu bakımdan müstakbel «Finans İlmî» ile «Bütçe» nin yazılışında şüphesiz bir müracaatgâh oldu (9). Bununla beraber kendisi tarihçi usulü kâfi derecede mükemmeliyet ile tatbik edemediği kanaatinde idi. Niçin? Sebebinin yine kendisinden dinliyelim: «Vücuda getirdiğim kitabın orijinal bir telif olduğu iddiasında değilim. Bilâkis eserdeki adaptasyon mahiyeti, bunu tetkik etmek külfetini ihtiyar edenlerin derakap nazarı dikkatini celbedecektir.» Çünkü «Doğrudan doğruya, tetkik ve müşahede imkânlarının mahdudiyeti, ihşa'iyatın pek az münteşir olması, tarihi iktisad tetkikatının hemen hemen hiç derecesinde bulunması memleketimizde orijinal eser yazmak imkânlarını şimdilik selbetmektedir. Bu şerefi ensalî müsakbele iktisatçılara terketmek zaruretindeyiz (10)». Bunun için şimdilik Türk iktisatçısının kooperatif, amele, sermaye... gibi meseleler etrafında «müstakil küçük tetebbüleri yapmasını» lüzumlu buluyor ve bu sayede ekonomik hâdiselerin izahında «misalleri

(9) Bk. İ. Fazıl: Bütçe, sf. 16-23. (Burada Türkiyede bütçe meselesi tarihi usul ile araştırılıyor. Esasen bu tarihçi zihniyeti İ. Fazıl'da oldukça kuvvetlidir.)

(10) Bk. İ. Fazıl: İktisad, 1927.

mümkün olduğu kadar Türkiyeden intihap etmek (11)» imkânını düşünüyor. Bu imkân meselesini, yukarıda M. Nail Bey hakkındaki mütalâaları ile yanyana koymak, hocanın muavinine yaptığı tesirleri daha yakından düşünecekler için ders verici olsa gerektir.

— IV. —

Ecnebi Tesir Hakkında

Şimdi bu yerli tesiri zenginleştiren ecnebi tesiri ele alabiliriz. Ecnebi tesirleri sıraya koymak, aralarında kronolojik bir silsile tesis etmek etraflı olacak bir ilmî biyografinin işidir. Biz yalnız bu silsile içinde 1910-1911 senelerinin kendi söziyle «Paris Hukuk Fakültesi genç muallimi» olan G. Jèze'î göz önünde tutacağız. Prof. İ. Fazıl'ın otobiyografisinden de öğrendiğimiz bu nokta, kendisi ile Gaston Jèze'î karşılaştırmak ile belirtilebilir.

G. Jèze, Fransada hukukî ve malî ilimler sahasında bereketli düşüncelere kuvvet vermiş olan meşhur feylesof ve içtimaiyatçı Auguste Comte'un manevî talebelerinden olup pozitivist cereyanın havası içinde yetişmiş, Esas Teşkilât hukukunda Duguit'nin yaptığını iktisadî ve malî problemlerde gerçekleştirmeğe çalışmıştır (12). Fransada tahsilde bulunduğu zaman bizzat G. Jèze'î dinleyen profesörümüz, finans meselelerinde tamamiyle onun bir şakirdi mahiyetindedir. Bu itibar ile asıl kaynağı göstermek, İ. Fazıl'ın malî meseleleri düşünüş zaviyesini de izaha yarıyacaktır.

Bilindiği gibi Jèze modern maliye nazariyelerinden bir taraflı olanlarını tenkit ile tanınmış bir mütefekkidir. Onun azarında ne sırf, saf malî görüş, ne hukukçu nazariyle, ne de sosyalist telâkki kabule şayan bir teorinin esasını teşkil edemez. Bir taraftan Comte'un Consensus nazariyesi ve içtimai seriler fikrini benimsiyen diğer taraftan geçen asrın sonunda Fransız sosyolojisini işgal eyliyen, uzviyetçi içtimaiyat doktrininin bütüncülük telkin eden unsurlarını kabul eden Jèze'î dinliyelim: «Bana göre finans hâdiselerini tetkik ederken bütün faktörleri nazarı itibara almalıdır. Yalnız sade (pure) finansı ve ekonomi hâdiseleri değil, aynı zamanda siyasi, sosyal, hukukî fak-

(11) Bk. Kz. Sf. 3.

(12) Bk. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri: Hukuk Sosyolojisi, 1944, Sf. 91. Bu hususta (Auguste Comte ve Felsefesi) isimli dört kitabdan ibaret tercememizin son sahifelerine de bakılabilir.

törleri de göz önünde bulundurmalıdır. Finans ilmi, bana göre yalnız ekonomik teorilerle finans hâdiselerini etüd etmemelidir. Diğer faktörler de nazarı itibara alınmalıdır (13).» Çünkü bilhassa 1914 harbinden sonra muhtelif sosyal hâdiseler arasındaki illetlik ve neticelik münasebetleri çok girift bir manzara almıştır. Bu giriftliği ancak bir taraflılıktan kurtulmuş bir sosyolojik görüş halledebilir. Hele sosyolojiyi ve her içtimai ilmi, hâdiselerin yalnız «ne olduğunu değil», «ne olması lâzımgeldiğini izah edici» diye karşılıyan bir finans âlimi karşısında kalırsak! Gerçekten Jéze bu hususta pozitivismden ayrılıyor, daha doğrusu pozitivism kurucusunun sübjektivist devredeki hüviyetini takınır gibi görüyor. Son yarım asırlık Fransanın içtimai ilimler muhitinde derin bir tesiri bulunan Comte'un son on, onbeş yıllık hayatı ile, ilk Saint-Simon kâtipliği sırasındaki hayatın, doktrinin esaslı çizgileriyle anlaşılamadığı malumdur. Jéze işte bu ilk ve son devrelerin aksiyon ve ahlâk hedefleri güden Comte'una yaklaşarak «modern sosyal ilmin farik vasfı hâdiselerin ne olduğunu değil, ne olması lâzımgeldiğini izaha çalışmaktır (14)» demektedir. Burada Jéze'in içtimaiyat telâkkisini ele almak bahis dışı olduğundan sadece 1918 sonrası Fransasında veya dünyasındaki içtimai adalet meseleleri karşısında kalan Fransız maliye âleminin davranışına işaretle iktifa ediyoruz. İdare eden ve idare edilen zümrelerin karşılıklı münasebetlerini derin bir hassasiyet ile ele alan G. Jéze bu zümrelerden birincisinin «her gün daha fazla sosyal maksat» güttüğünü, ikincisinin de her zaman daha ziyade içtimai adalet talebinde bulunduğunu söylüyor. Bununla beraber komünistlerin veya bir kısım sosyalistlerin finans ilmine içtimai sınıflar arasındaki mücadelenin bir fetvacısı nazariyle bakmalarına da müsaade etmemektedir. Eflâtun'dan beri, hattâ dinlerin zuhurundan itibaren devam eden «içtimai mesele tarihi» ve bu tarihin son mümessilleri maliye ilmine «fertler arasında servet müsavattını temin» vazifesini yükliyebilirler (15). Fakat bu hiç

(13) Bk. G. Jéze: Finans ilmi, 1937, Tiritöglü Alâettin tercümesi, sf. 16.

(14) Bk. Keza. Sf. 15.

(15) Bk. Fındıkoğlu: İçtimai Mesele ve Tarihi, İŞ neşriyatı: Sayı 26-42. Bu tefrika eserin Fransız içtimai meselesine ait kısımlarında, İ. Fazıl'ın 1926 da konferanslarını terceme ve neşrettiği ve Bouglé'nin eserlerinden de istifade edilmiştir. Bu vesile ile söylüyelim ki Bouglé, memleketimizde Durkheim'den evvel tanınmış ve tanıtılmış bir Fransız içtimaiyatçısıdır. Çok şeyler va'dedici, kabiliyetli bir sosyoloğ olan, fakat sonradan kendisini maalesef yabancı ideolojilerin ağına ve günlük siyasi ihtiraslara kaptırmış bulunan Mustafa Suphi, 1910 da Bouglé'in mühim bir eserini muvaf-

bir zaman radikal bir iş olarak halledilemez, halledilmiş gibi görünen meseleler tekrar belirir. Finans ilmi, her türlü ütopyizme düşmekten çekinerek içtimai realitenin girinti ve çıkıntılarını takip etmelidir. Böyle bir realizm bizi âmme hizmetlerini düşünmeğe ve bu hizmetlerin yolunda cereyanını temin eylemeğe davet ediyor: «Bana göre finans ilmi, bir Devletin finans teşkilâtındaki umumî münasebetleri karşıkışıya koymalı, bu memleketin umumî ekonomik vaziyetini ve bu vaziyetin sosyal maksadını tezahür ettirmelidir. Fertler arasındaki servet müsavatını temin, finans vasıtasıyla elde edilemez. Daha kat'i olarak diyebilirim ki bir sosyal maksadı karşılamak için bir memlekette bir âlme servisi teşkil edildiği zaman bir finans müessesesi de beraber doğmuştur... Finans ilmi, daima şu iki noktayı mukayese etmelidir: 1) Servisin sosyal faydası, 2) Ferdin mükellefiyeti (16)».

İdare edenlerden hâkimiyet fikrini, idare edilenlerden de hak fikrini nez'eden ve her iki zümreyi fonction münasebetleriyle birbirine bağlayan hukukî pozitivizmi malî meselelere tatbik eden Jèze'de idare edenler ve edilenler münasebeti düşüncesinin ne kadar kuvvetli olduğu görülmektedir. Yoksa ne hâkimiyet, ne de hak ve hürriyet «Fikir» lerinin mülâhaza sahasından çıkarılması, başka alanlarda olduğu gibi maliye meselelerinde de bizi aksiyonsuzluk tehlikesine düşürmez (17). Hakikatta asıl idealizm ve mücadelecilik, muayyen bir içtimai devrede idare edenlerle edilenlerin münasebetlerini yakından ve positif bir zihniyet ile görmek ile mümkündür. Ancak böyle bir zihniyet ile hareket edecek finans âlimidir ki «kanun vazına, yapacağı işler için lüzumlu olan şeylerin neticelerini bildirecek» tir. 1942 de İ. Fazıl'ın neşrettiği «Finans İlmi» nin gerek usulden bahseden mukaddemesi, gerek muhteviyatı, tamamiyle denecek kadar Jèze'in tesirini yaşatmaktadır.

— V. —

Başka Tesirlere Dair

Biri yerli, diğeri ecnebi kaynaktan gelme iki tesiri gösterme ame-

fakiyetli bir surette Türkçemize çevirmişti. Bu hususta Kk. Fındıkoğlu: Türkiyede içtimaiyat, İŞ mecmuası, sayı 3. Kz.: İçtimaiyat Dersleri, C. I; Sf. 121.

(16) Bk. Kz. Sf. 22.

(17) Burada büyük harfle «Fikir» deyişimiz Comte'un metafizik «Fikir» lerini belirtmek içindir.

liyesini genişletmek, eserlerinin ve yazılarının kronolojisini takip ederek sırasıyla her tesire hakkını vermek mümkün değil midir? Şüphesiz evet. Bilhassa 1839 ile başlayan Tanzimat devrinin fikir hayatı bakımından hâlâ sona ermediti düşünülürse fikir adamlarımızın zihni gelişmeleri üzerinde daima Garb tesirlerini aramak bir zaruret olur. Prof. İ. Fazıl'ı bu mülâhaza haricine çıkarmak için hiç bir sebep yoktur. Kitaplarının haşiyelerini teşkil eden ecnebi kitap isimleri, bizi Garb neşriyatını dikkatle takip eden bir okuyucu karşısında bulduruyor. Meselâ Aftalion'un «Sosyalizmin temelleri — Les fondements du socialisme» i çıkar çıkmaz, müellifimizin hemen bu Garbli müelliften istifade ettiği, meselâ Marxist kıymet nazariyesini tenkit ederken onun fikirlerine geniş bir yer ayırdığını, yâni Mirx'in bir taraflı «istismar nazariyesi» tenkit ederek sermayenin, teşebbüsün ve tabiatın paylarını hakkiyle ayırmağa çalıştığını görmekteyiz. Son görüşmelerimden birinde «Türkiyede içtimai siyaset mülâhazalarına iktisat meselelerinde kendisinin ilk defa 1927 den sonraki tedrisatında yer verdiği» ni söyleyerek bu ciheti muhtelif eserlerinde te'yid eden sahifeleri bana bizzat bularak okumuş idi. Hakikî sosyalizmin ancak içtimai siyaset yolu ile gerçekleşeceğini, Marxist sosyalizmin hakikatte içtimai adalet ve sosyalizm dâvasına engel teşkil edebileceğini eserinin tezi haline sokan A. Aftalion'un Prof. İ. Fazıl'da bir muakkib bulduğu şüphesizdir. O, bu gibi muakkiblikleri benimsiyerek ve memleket meselelerine tatbik etmesini pek iyi bilerek yapmıştır. Bu neviden tesirlerin tesbiti yalnız bir fikir adamının zihni gelişmesini aydınlatmak ile kalmaz, aynı zamanda bir bütün olan tefekkür hayatımızın muayyen bir sahasının (yani iktisadi sahanın) dünkü ve bugünkü halini de anlamağa yardım eder ve icabında noksanlarımızın, kusurlarımızın ve anlayışsızlıklarımızın telâfi edilmesi için pedagojik çareler gösterir.

— VI —

Netice

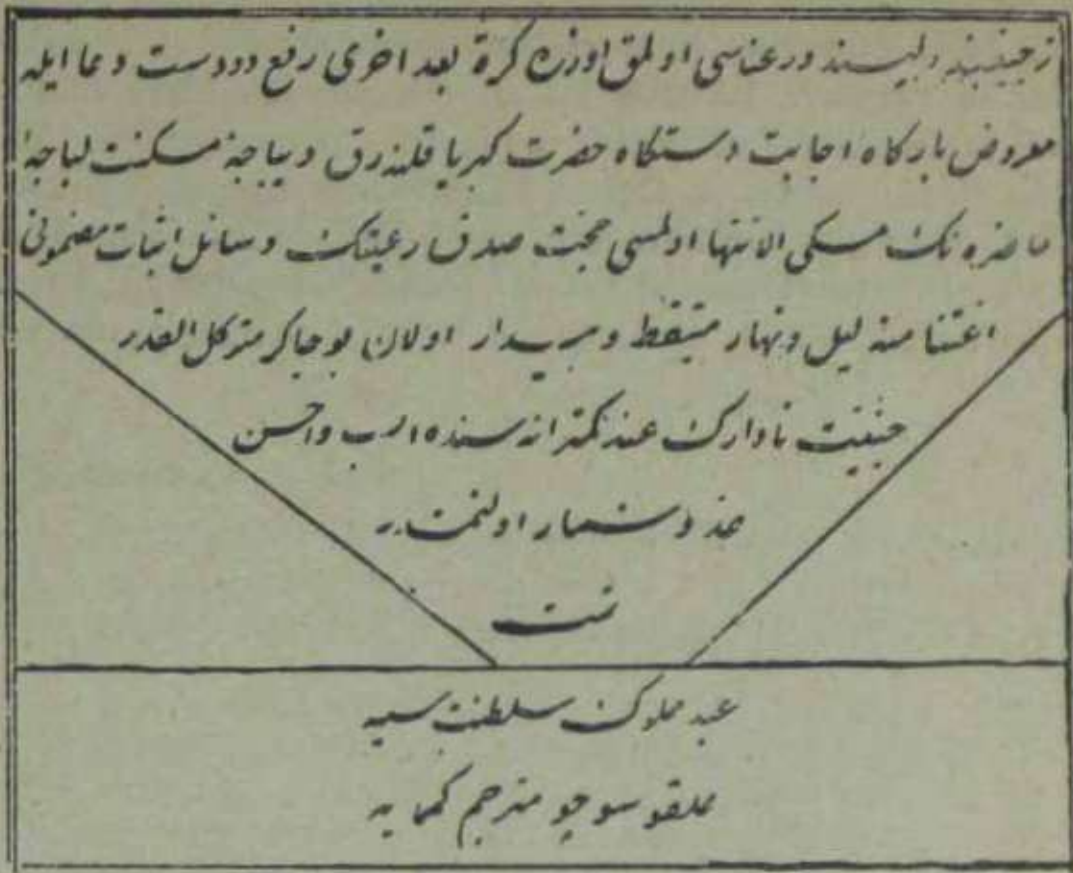
Böylece belirtmeğe çalıştığımız bu iki tesire inzimam eden diğer birçok yerli ve ecnebi tesirlerle iktisatçı ve maliyeci cephesi teşekkül eden İ. Fazıl'ın, Tanzimatta başlayan Avrupai iktisat tedrisatı tarihi içindeki ehemmiyeti neden ibarettir? İlim müesseseleri içindeki okutma haricinde ne gibi iktisadi ve mali politika meselelerimize şu veya bu şekilde müessir oldu? Memleketimizde «çığır» açacak bir iktisatçı tipi aramağa kalkışmak, kendimizi tanımamak olur. Bu nokta çok

آستانه سعادتج کان مکتب طیبیه عمده معاهدن سمرانه زرشین
نام طیبیک دولت عملیه عثمانیه حقه تصرفات مکتبه اصولنی جامع

اوله رق تالیف ایله یکی برقطه کنیک ترجمه سید

تصرفات مکتبه علمی آثار معمولیت و رفاهیتک ممکن مرتبه عمومی استکرامی
عرضندن عبارتدر اصحاب خیرانک جمله سی غرض نیکورک تحصیل خصوصه
استراک سعی و عملدن خالی اولمیبوب ذوق فاقده نظرایه بر قاج یاره صدقه و
مکتبه را حوال فقر و فاقه نیک تحفیف و تقدیمی مرادنده ایسه رده اکثر نیا
نیشکک و سه سر یکت خاله رواج و تقویت ویر مکتب اوله قدری آشکار
دوره حسن ایله مکتبه بدل انعامات نیتده اوله رقی الواقع سزاوار کرم
و عنایت اولان اولاد و عیال اصحابی بنی آرا سدر مکتبه اولند و فی او بر لاند
زیاده نتایج خیریه استحصالیله مقضی المرام اوله قدری در کار اولوب انجمن
بودنک انعامدی هر نقد کثیر و فراوان فرض اولنور ایسه ده جزئی و متوقت بر کونه
ایله او اعانه قبیلندن معدود ایله و کی بی استیجابدر جنویز ایله سندن تعلیمات
علیهانه سی اشبه تالیف مجملک اش سنده اتحاد اساس اولنان درسی نام
معلم فاضل بر کون تصرفات مکتبه در سنده شروع ایله یکی و قنده بود جمله بط مکتبه

Yazma'nın mukaddimesinin son şahifesi: Bu sahife Rossi'den yapılan tercümenin Aleko Suçu tarafından yapıldığını gösteriyor.

doğrudur. Buna rağmen yukarıdaki suallerin etraflı bir tercümei hal ile aydınlatılmasında yarın için merhum meslekdaşımızın dediği gibi «ensali müstakbele» için faydalı taraflar bulunacağına kaniim. Bihassa Jéze'in hukukî ve iktisadî-malî meselelerdeki telâkkileri, onu Pariste dinleyip benimsiyen İ. Fazıl'da ne derece masedilip tatbik olunma imkânlarına kavuşmuştur? Bu sorgu, profesörün bütün yazı ve eserlerinin külliyatını tetkik ve tenkit kalburundan geçirecek araştırmacı için oldukça ehemmiyetlidir.

Bu vesile ile son olarak bir noktaya temas edeceğim. Türkiyede İktisat ilminin tarihi ile meşgul olmağı lâyük olduğu, ehemmiyet ile karşılıyan, benim de vakit vakit bu mesele ile meşgul olduğumu gören İ. Fazıl iki sene evvel bir gün beni evine davet etmiş, ve:

— Sana bir sürprizim var! demişti.

Kendisini ziyaret ettiğim zaman kenarları müzehheb, güzel bir

yazma ile karşılaştım. Bu yazma, Türkiyede ilk yazılmış bir iktisat kitabı idi (18). Müsaadesiyle birkaç sahifesinin notunu ve klişesini al-
dığım bu yazmayı, ilk defa bu sahifelerde alâkalılara bildirmek
ile kendi arzusuna da tercüman olduğumu zannediyorum. Yazma
hakkında etraflı malûmatı İktisat Fakültesinin neşredebileceği (Arma-
ğan) da bildireceğim için burada yalnız İ. Fazıl'ın bana yaptığı sürp-
rizi, ben de okuyuculara onun namına burada tekrarlamak, ve yalnız
yazma eserin iki sahifesinin klişesini takdim etmekle iktifa ediyor-
rum.

Prof. Z. F. Fındıkoğlu

(18) Türkiyede yazılmış ilk Avrupai tarzda iktisat kitabı, İ. B. Say'den yapılmış bir tercümedir. Bu hususta «İŞ» mecmuasının 1934 senesinde neş-
redilen birinci sayısına bakılmalıdır. 1931 de Berlinde «Devlet kütüphanesi»
yazmaları arasında gördüğüm ve tetkik ettiğim bu yazmanın yalnız iki sa-
hifesinin klişesi de elimizde bulunuyor. (Acaba İkinci Dünya Harbi bu
değerli ve yegâne yazmanın başına neler getirdi?) Muhterem Prof. M. Züh-
tü daha evvel bu yazma eserden «Hukuk Fakültesi Mecmuası» nda bahsey-
lemiş idi. Fakat İ. Fazıl'ın hususi kütüphanesindeki «yazma» nın biraz
daha eski olduğu görülmektedir. Yeni bir ipucu bulununcaya kadar İ. Fa-
zıl'ın hususi kütüphanesindeki vesikayı Avrupai iktisatçılığımızın ilk ve-
sikası addedeceğiz.